

Božič

je med ljudmi najbolj priljubljen praznik. Kristjani praznujejo rojstvo **Jezusa Kristusa**, neverujoči pa božič praznujejo kot tradicionalni in družinski praznik.

25. 12. je bil za datum Kristusovega rojstva določen v 4. stoletju, najverjetneje zato, da bi prekril poganski praznik "nepremagljivega sonca" (Dies natalis Solis invicti), ki so ga praznovali Rimljani. Tudi Kelti, Germani in druga indoevropska ljudstva so menili, da so se na ta dan rodili njihovi najpomembnejši bogovi, pri Slovanih Svarog. Njegov sin Svarožič je utelešal mlado solsticijsko sonce, ki ponovno zraste. Krščanstvo je v solsticijski krog umestilo svoje malike, stare poganske bogove in nižja bitja pa s tem zakrilo. Svaroga in Svarožiča je preoblikovalo v boga in malega boga – božiča. Slavljenje božiča se je uradno začelo v 5. stoletju. Dolgo so ga praznovali le v cerkvah, v 14. stol. tudi v ženskih samostanih. Protireformacija ga je v 16. in 17. stol. približala tudi družinam. V obredih in šegah so se ohranile mnoge prvine starega verovanja (moč zimzelenega rastlinja, luč, ogenj ...).

Po Svetem pismu (Lukov evangelij) Jožef in visoko noseča Marija v Betlehemu nista dobila prenočišča, zato je Marija rodila Jezusa v hlevu. Ob Jezusovem rojstvu je vzšla zvezda repatica, ki so ji sledili sveti trije kralji (Epifanija, 6. januar) – Modri – in našli božje dete. Poklonili so se mu z darili: zlatom, kadilom in miro. Vsa dogajanja v zvezi z Jezusovim rojstvom imajo simbolni pomen in se odražajo v božičnem praznovanju.

To se začne z adventom.

Advent (lat. adventus – pričakovanje) je čas pred božičem, ko se verniki spominjajo Jezusovega rojstva (odrešenika) in hkrati pričakujejo njegov drugi prihod na zemljo (sodnika). Izraz advent uporabljajo za predbožični čas tudi neverujoči.

Advent se začne na četrto nedeljo pred božičem, med 27. 11. in 3. 12. (blizu goda

sv. Andreja). Konča se na sveti večer. Advent je v krščanstvu tudi začetek novega liturgičnega leta. Liturgična barva v adventu je vijolična in pomeni **spokornost**. Uporablja se tudi modra barva, ki pomeni upanje (drugi prihod odrešenika oz. sodnika). Advent je doba umirjanja duha in duhovne priprave z molitvijo in postenjem (vsak petek) skozi štiri božične tedne. Vsako jutro so potekale (potekajo) maše – zornice, prepovedani so plesi in poroke. Pojejo se stare pesmi, v katerih se napoveduje prihod Jezusa Odrešenika, odganja se tema in kliče svetloba. Poleg duhovne priprave pa pomeni advent tudi veselo pričakovanje darov.

Za adventni čas so značilna **koledovanja** oz. obredni obiski hiš, navadno na dan, ko goduje kateri od adventnih svetnikov. Nanje se navezuje mnogo šeg in verovanj.

Božiček in božič

Na Slovenskem gre v primeru Božička za mlade šege, saj Božiček kot oseba v krščanstvu sploh ne obstaja. Le ponekod se je med Slovenci prijel nemški običaj, da na božič otroke obdaruje Kristkindl (nemško: Christkind – Dete Kristus), ki so ga včasih poslovenjeno imenovali tudi Božiček (tj. Mali Bog oziroma Dete Bog). V večji meri se je obdarovanje razširilo med obema vojnama, in sicer v mestnem okolju, kjer so sprejeli tudi božično drevesce. Do druge polovice 20. stol. ni nastopal kot maskirana oseba (Miklavž, Dedek Mraz), ampak kot nevidni duh, ki prinese božična darila. Utelešena verzija, ki ni povezana s krščanstvom in ki v trgovskih centrih, na ulicah, v podjetjih pozdravlja in obdaruje ljudi, je k nam prišla iz Amerike prek zahodne Evrope. Zdaj je v navadi že v vseh okoljih povsod po Sloveniji, otroci mu tako kot Miklavžu napišejo pisemce.

Božič (in ne Božiček, kakršnega poznamo približno zadnjih 20 let) je za nekatere cerkveni praznik, za druge praznik, ki so ga k nam Slovincem zanesli tujci, za vse pa eden izmed družinskih praznikov. In kot tak se je pojavil in uveljavil tudi v naših krajih. Gospoda, po večini tuja, ki se je naselila v Hrastniku, Zagorju in Trbovljah zaradi ugodnih razmer za razvoj gospodarstva oz. kopičenja bogastva, je živela precej izolirano. Le tu in tam je zaradi lastnih interesov in dobrega vtisa v javnosti navezala stik z večinskim prebivalstvom, z delavci, ki so bili večinoma Slovenci. Njihov zaslužek je bil skromen, živeli so iz dneva v dan, iz rok v usta. In ravno ta položaj je omogočil bogatim, da so se ob posebnih priložnostih, kot so npr. prazniki, zlasti božič, kazali kot dobrotniki. Med njimi so prevladovali ženske, saj spričo revščine in pomanjkanja, v katerem so živeli številni otroci, le niso mogle popolnoma zapreti oči.

To potrjuje tudi zapis v hrastniški kroniki za leto 1881. V njem preberemo, da je 18. decembra »tukajšnje žensko društvo Frauenverein priredilo hrastniškim šolskim otrokom božično drevesce in obdarilo 25 učencev s čevlji, 18 učenk z volnenimi rutami, 5 dečkov s klobuki, 7 dečkov s šali. Obdaritev je bila ob peti uri popoldne v rudniški restavraciji. Po kratkem nagovoru nadučitelja so navedene reči razdelili otrokom. Razen tega je dobila mladina še jedila, ki so jih tudi darovale naše gospe. Za pobudo in izvršitev te lepe ideje gre zahvala večji del rudniškemu blagajniku g. A. Barenju kakor tudi hrastniškemu gospem, ki so vso zadevo spravile v tek.«

Seveda pa tovrstna obdaritev oz. božičnica za tisti čas ni bila izjema, žal pa tudi ne pravilo, kar se je potrdilo v Trbovljah: »Na Vodah so leta 1883 ustanovili damski komite, ki je zbral sredstva za nakup čevljev in oblačil, da so z njimi o božiču obdarovali uboge otroke. Komite je že v naslednjem letu opustil določeno obliko, vendar so

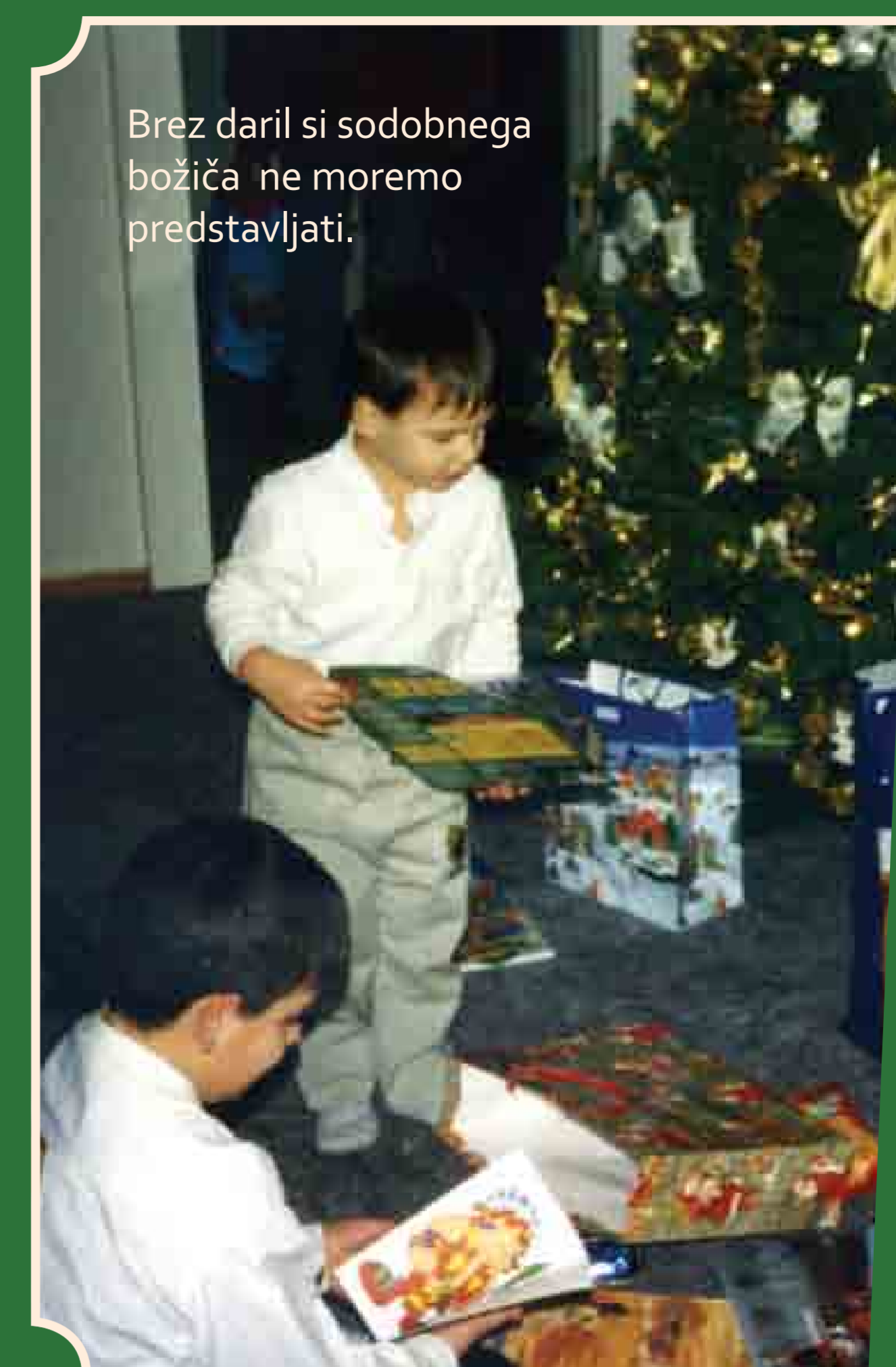
Praznovanje božiča je bilo v Sloveniji prepovedano leta 1953, zadnjič je bil dela prost dan leta 1952. Takrat so bili odnosi med socialistično oblastjo in katoliško cerkvijo do konca zaostreni.

sredstva zbirali še dalje in zdaj pa zdaj v isti namen priredili kak plešni venček ali tombolo.«

Mi bolj zanesljive pa niso bile božičnice, ki so jih v času med prvo in drugo svetovno vojno organizirali krajevni šolski odbori, saj so bile v glavnem odvisne od sredstev, ki jim jih je občasno namenila država. Tako lahko v Kroniki sedemrazredne dekliške osnovne šole v Trbovljah II najdemo samo en tovrstni zapis, in sicer za leto 1939/40: »Za božičnico je podarila kraljevo banska uprava z odlokom IV. št. 17933/201 din 200.00 za čevlje in 7 m blaga za obleke ter 19 m flanele za perilo.«

Sicer pa je bilo za božič bolj kot obdarovanje pomembno druženje. Tako je zadnji dan šole pred božičnimi počitnicami leta 1911/12 otroški vrtec na Vodah v Trbovljah skupaj s kuharsko in gospodinjsko šolo priredil slavje z okraševanjem božičnega drevesca. To tradicijo je vrtec nadaljeval oz. celo presegel v obdobju med obema vojnama, saj v kroniki za leto 1919/20 lahko preberemo: »Otroška vrtnarica Antonija Čarga je vprizorila na koncu leta s svojimi malimi gojenci prav mično igro v gledališču pri Forteju na veliko veselje starišev in drugih gledalcev. Del čistega dohodka iz te igre v znesku 300 K se je naklonil domačima ljudskima šolama v svrhu nabave knjig za šolarsko knjižnico. Ker pa je dobila deška šola že od drugod veliko znatneje vsoto v isti namen, je prepustila svoj delež dekliški šoli.« O božičnicah otroškega vrtca pa lahko v obdobju do druge svetovne vojne beremo tudi v takratnem časopisju, npr. v Slovincu iz leta 1926: »Otroški vrtec v Trbovljah – Vode priredi dne 19. t. m. ob 4. popoldne običajno »Božičnico« v Delavskem domu. Igrali bodo gojenci otroškega vrtca. Prihitite vsi k nedolžnim otročičem. Ni lepšega veselja kot ob božičnem drevescu v krogu onih, ki ne poznajo zla.«

Pri praznovanju božiča kot družinskega praznika pa kljub družbenim spremembam ne zasledimo bistvenih sprememb. Tako so družine, ki so ga praznovali, ohranile to tradicijo praktično v nespremenjeni obliki, eni bolj skromno, drugi razkošneje, vsi pa več ali manj še vedno brez osebnih daril: »Božiček meni nikoli ni nič prinesel. Ni bilo v navadi. Saj ga v takšni obliki, kot ga prikazujejo zdaj, sploh poznal nisem. In kolikor vem, tudi velika večina kolonjskih otrok ne. Božiček je v mojih spominih okrašena smrekica, ki jo je po navadi iz gozda prinesel ata. Otroci smo jo zelo radi krasili in obešali nanjo poleg raznoraznih okraskov, večina narejenih

Brez daril si sodobnega božiča ne moremo predstavljati.

Krasitev »krisbana« malce drugače.

doma (iz korenja, premoga, cigaret), tudi podolgovate, v šumeč raznobarni papir obešene cukre in piškote (spekle mame), ki smo jih potem tako radi "kradli" in se mastili z njimi. Najlepše je bilo, ko se je na zimski večer vsa družina zbrala okoli smrečice in ob ugasnjenih lučeh gledala v lesketajoče in s pravimi svečkami osvetljeno čudo. Sveta noč je tiho odmevala, pili smo čaj in jedli potico. To je bilo nekaj za otroško dušo.« K tako okrašenemu "krisbanu" pa so spadale tudi jaslice. Njihovo postavljanje je bilo eno izmed najlepših opravil otrok na sveti večer: »Na skrbno izbranih zaplatah mahu, ki smo ga poleti nabrali v gozdu, smo skrbno oblikovali kraj Jezusovega rojstva z Marijo, Jezusom, živalmi in tremi kralji. Čeprav so bile po navadi figurice samo papirnate, nalepljene na lesene klinčke, zabodene v mah, so se nam zdele nekaj čudovitega, še zlasti če je kdo od starejših mednje potisnil kakšno manjšo žarnico in s tem ustvaril čarobno vzdušje. Po Svetih treh kraljih pa so jaslice zopet romale v škatlo do naslednjega božiča.«

Poleg otrok, ki se božiča spominjajo predvsem po "krisbanu", jaslicah, doma pečeni potici, polnjeni z orehi v obliki šestice, mogoče še keksov, čaja in petja nabožnih pesmi, pa se najdejo tudi takšni, ki so jim ostale v spominu bogato obložene mize oz. večerje v družinskem krogu: »Večerja se je pričela okrog osme ure zvečer. Mama jo je sama pripravila, in sicer različno pripravljeno svinjsko meso, klobase, več vrst potic in rumov čaj.« Pri posameznikih pa še šunka, sveže in suhe salame, prekajena slanina, krvavice in jetrne klobase (verjetno od domačega prašiča), "restan" krompir, "tinstano" zelje, hren, črna redkev, pa še kaj bi se našlo, razen daril seveda. Ta so postala sestavni del božičnega praznovanja šele po letu 1990, ko se je prvič v naših krajih z novo družbeno ureditvijo pojavil Božiček, čeprav se nam zdi, da ga poznamo že od "zmeraj". Nekaterim mogoče tudi zato, ker je prišel iz Zahoda, h kateremu bi se tako radi prištevali. Pa naj bo razlog ta ali kakšen drug, pomembno je le to, da lahko praznujemo božič tako kot kateri koli drug praznik v veselem decembru in se Božička in njegovih daril veselimo otroci in odrasli.

Ponovno se je božič začel javno praznovati leta 1989. Po odcepitvi Slovenije od Jugoslavije leta 1991 so se v samostojni državi mnoge tradicionalne navade ciljno restavrirale. Tako je Božiček v nekaj letih postal huda konkurenca Dedku Mrazu.

Sestavni del praznovanja - obložena miza.

Príprave na božično praznovanje

V adventu potekajo priprave na božično praznovanje. To obsega (ali pa je vsaj včasih obsegalo) pospravljanje in čiščenje doma, krašenje doma, postavljanje jaslíc in božičnega drevesa, pripravo posebnih jedí in pecív, na sv. večer blagoslavljanje hiše, gospodarskih poslopíj in polja, skupno molitev rožnega venca in petje božičnih pesmi, odhod k polnočnici, na božič, ko se ne hodi na obiske, pa praznično kosilo, pri katerem se zbere vsa družina ob slavnostno pogrjnjeni mizi.

Temeljito čiščenje nima le funkcionalnega in estetskega namena, ampak tudi simbolnega. Tako kot post pomeni telesno in duhovno očíščenje in pripravo na nov začetek, tudi očíščeno bivališče izraža nov začetek in spoštovanje do praznika. Čiščenje se je začelo vsaj dva tedna pred božičem.

Krašenje bivališč z zelenjem v času, ko narava miruje, kliče v hišo obilje v prihajajočem letu. Izvor takega krašenja je v novoletnih okrašenih vejah, ki so jih stari Rimljani dajali bližnjim kot darilo. Darovanje se je sčasoma izgubilo, krašenje z zelenimi vejami pa je ostalo kot star božični običaj do današnjih dni. Z zelenimi vejami lovora, oljke, bršljana se poudarja življenjska moč, ki jo ima zelenilo v sebi. Tu so še božji les, borovnice ..., ki se zataknejo za tram in okrasijo z orehi, jabolki, dekoracijo iz papirja itd. Poseben pomen ima brin, ki so ga kot kadilo uporabljali že Grki in Rimljani, krščanstvo pa ga ceni, ker je skrilo sveto družino pred Herodovimi vojaki na begu v Egipt. Še v 19. stol. so brin uporabljali proti coprnícám.

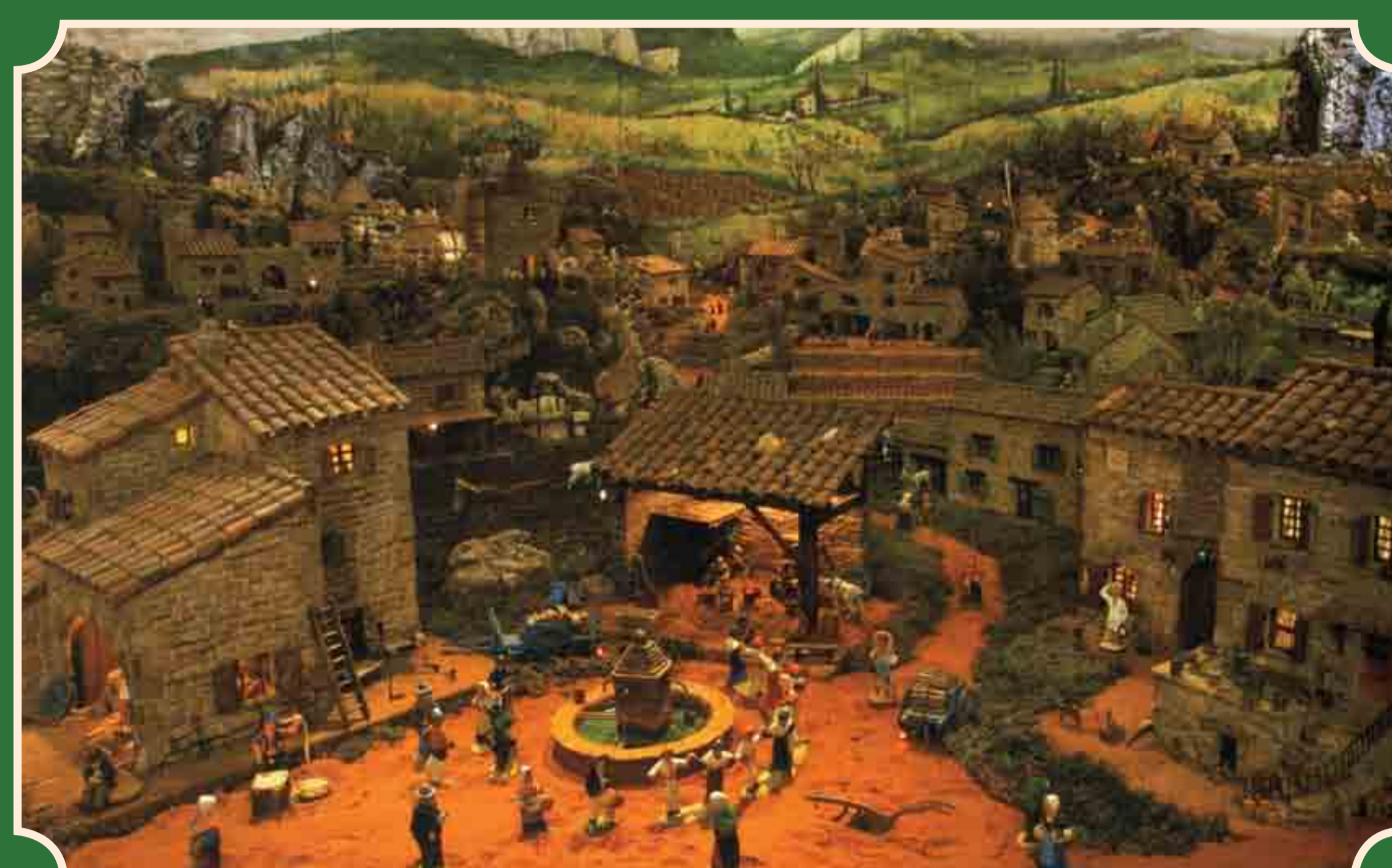
Stari in mladi so se zbirali na večer okrog peči in pripravljali raznovrstno okrasje in nakit za krašenje sobe. **Okraski** so bili iz slame in papirja, pozlatili so orehe in lešnike, zavijali v sijajni papir, pripravljali rdeča jabolka. Okraske so v glavnem izdelovale ženske, moški pa so se ukvarjali z izdelavo božičnih jaslíc. Takšno krašenje je bilo v navadi veliko pred smrečico.

Bistvo in smisel je (bilo) v povezovanju družine. Kljub decembrski temačnosti je bil ta mesec od nekdanj precej živ.

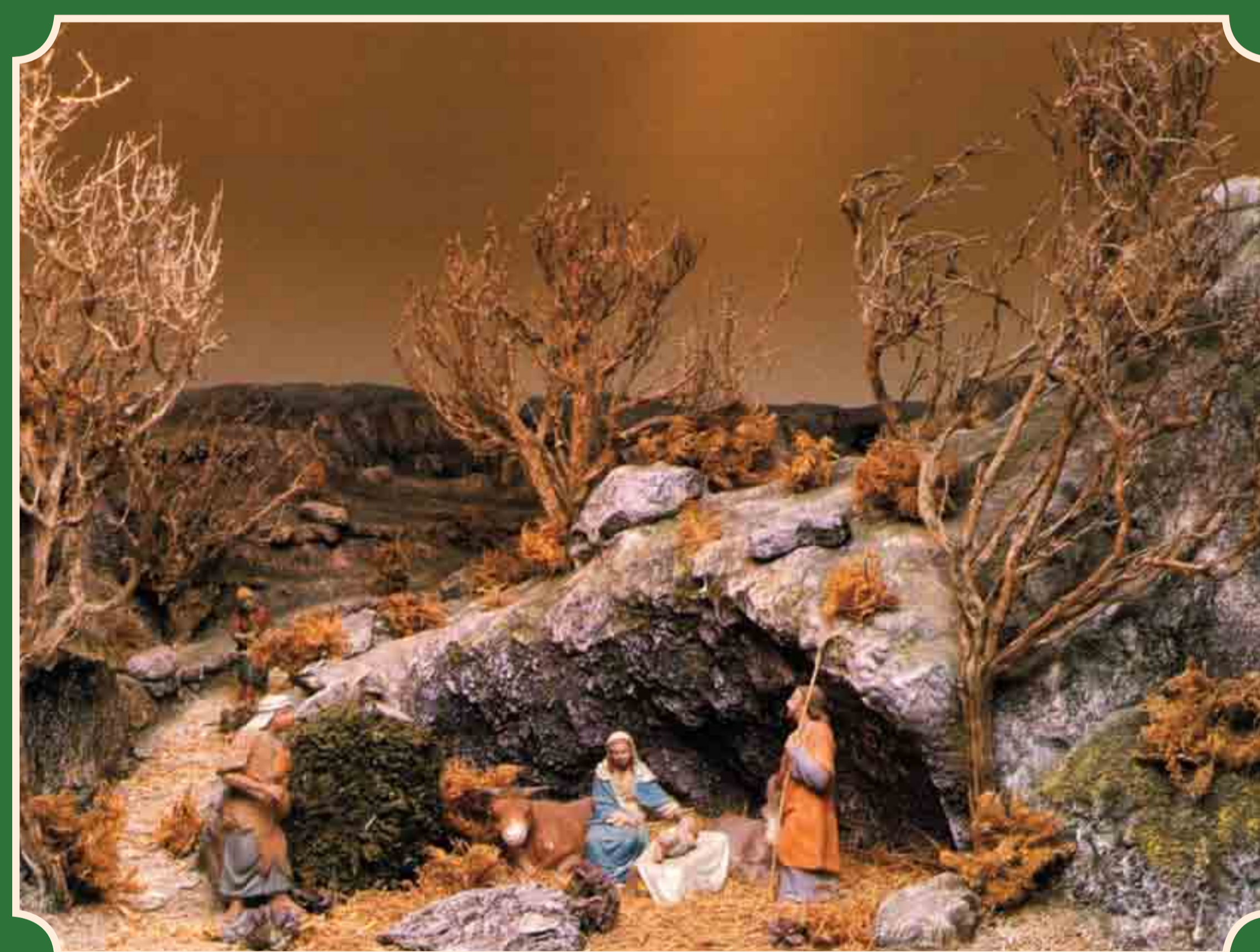
Jaslíce so sestavni element božičnega simbolnega dekorja. Po nastanku gre za jezuitski nabožni predmet, ki je nastal v 16. stoletju. Prikazujejo Kristusovo rojstvo. Zanj ni bilo posteljice, zato ga je morala Marija položiti v jasli. Plastično prikazovanje se je razvilo, da bi verniki laže premišljevali o tem dogodku. Jaslice, kakršne

Priljubljena božna dekoracija je božji les.

poznamo danes, pa so prvič postavili jezuiti v Coimbrí leta 1560. V 17. stoletju so se razširile po drugih meniških redovih in med bogataši. V Ljubljani so bile prve jaslice postavljene v cerkvi leta 1644. Prva najblijih dala narediti Konstanca Piccolomini Aragonska leta 1560. Bila je vojvodinja v Amalfiju. Zaradi prevlade janzenizma (zelo strog cerkveni red) so v 18. stol. jaslice izginile iz cerkva, ponovno pa so se razširile v 19. stol. po cerkvah in domovih bogatih meščanov. Med kmečkim prebivalstvom so se širile počasi od zahoda proti vzhodu, svoje mesto so imele na trikotni polici v kotu. S širjenjem so se tudi vse bolj razlikovale po materialih in velikosti. Redovnice so izdelovale voščene, te so imeli le bogatejši. Pri kmetih na Slovenskem so bile večinoma lesene, včasih glinene. S pojavom industrije pa so se v prvi polovici 20. stol. razširile papirnate jaslice. Preprostejše so bile papirnata pola, na kateri so bile natiskane figure. Te so se izrezale in razporedile po zelenju. Drugi tip je bila pola z že pripravljenimi figurami. Ko se je pola odprla, so se figure razporedile v prostoru. Revnejši so tudi sami narisali figure. Papirnate jaslice je bilo treba še čim bolj okrasiti: mah, kos zrcala za vodo, pepel za potke ... Pred drugo vojno so bile na prodaj tudi že figure iz mavca in cenejše gline. Take figure – precej drage – so radi mešali s papirnato kolekcijo.

Ameriški Božiček

Advent je že nekajkrat spremenil podobo. Pri starih ljudstvih je bil to čas strahu, da se sonce ne bo vrnilo, v krščanstvu čas posta, pričakovanja in duhovne priprave na Kristusov prihod, danes je nori čas nakupovanja in ustvarjanja dobička trgovin.

Amerika ljudi spremeni. Tudi blažene! Sv. Miklavž se je v Ameriki preobrazil v Božička oz. Santa Clausa (iz holandskega Sint(er) ali Sance Class), v nemščini Weihnachtsmann, v italijanščini Babbo Natale, v francoščini Père Noël.

Mekoč je bil december (božični čas) v Evropi in Ameriki čas precejšnjega nereda (kaosa) in pretirane sproščenosti. Še po evropski šegi so bile stvari v Ameriki dokaj na glavo postavljene, kar za verne protestante ni bilo sprejemljivo. Ustanovitelj newyorškega zgodovinskega društva (1804) John Pintard je obudil duh Miklavža in mu nadel novo podobo. Datume Miklavževih obiskov je Pintard sproti spreminjal (od 6. 12. do božiča), praznovanja pa je iz mestne hiše, kjer so bila namenjena le izbrancem, prestavil nazaj v družinski krog. Zdaj so šego lahko posnemali vsi. Osredotočili so se na otroke, ki so bil prej "majhni odrasli" na repu družbene lestvice. Prvi opis Božička je izšel v knjigi o zgodovini New Yorka, ki jo je napisal Washington Irving leta 1809. Božičku je dodal satirično in hudomušno plat. Bolj znana pa je pesem o dobrodušnem dedu s severa, ki jo je leta 1822 za svoje otroke napisal Clement C. Moore. To je znamenita Božična noč, ki je ogrela ljudska srca in v hipu postala uspešnica. Takrat je imel avtor pesmi v lasti še pet sužnjev. Čez 10 let je ameriški ilustrator Thomas Nast k popularnim stihom narisal ilustracijo.

Sčasoma je lik dobil sani, ki jih vlečejo severni jeleni ali psi, in postal nepogrešljiv lik ameriške božične ikonografije, ki se je začela po veleblagovnicah že v zadnji četrtini 19. stoletja. S pojavom Coca Cole pa je Božiček zaplul v svet marketinga, kjer se maks-

Podoba in ikonografija

- ❖ Starček
- ❖ Širok, dobrodušen obraz, rdeč nos in obilen trebuh. Njegovo podobo je karikaturist Thomas Nast risal kar 23 let. Nesmrtna je Nastova ilustracija Božička iz leta 1860 v ilustrirani reviji Harper's Weekly, na kateri Santa Claus ni kazal nobenega škofovskega dostojanstva več. Postal je vesel, topel škrat. Njegova sekularizacija je bila popolna. V drugi polovici 19. stol. je postajal čedalje bolj podoben stricu aristokratu z dolgo viktorijansko brado.
- ❖ Rdeča obleka (plašč) in kapa, oboje z belim robom, se je skozi zgodovino spreminjala, ustalila pa v 20. stol. V rdeče, škofovske barve Miklavža ga je 'oblekel' Thomas Nast, ki mu je dodal tudi obrobo iz belega hermelina (rdeče obleke torej ni 'izumila' Coca Cola!).
- ❖ Usnjen pas (od Sundbloma naprej), leta 1934 je dobil še rdečo kap s cofom.
- ❖ Nogavica nad kaminom v angleško govorečih območjih.
- ❖ Čokoladni zlati kovanci simbolizirajo zlato, ki ga je Miklavž daroval revnim.
- ❖ Paketi in paketki (darila), zaviti v papir z božičnimi motivi pod smrečico (zjutraj).
- ❖ Sani in jeleni
- ❖ Po ameriški veri živi Božiček na severnem tečaju.

malno izkorišča. Prvi oglas Coca Cole z Božičkom se je pojavil leta 1930, zares "izstrelili" pa so ga leto kasneje, ko je bil Božičkov obraz, kakršnega danes pozna ves svet, prvič objavljen v Saturday Evening Postu. Haddon Sundblom ga je narisal kar po svoji podobi.

Danes je religiozna oz. humanistična komponenta praznovanja božiča skorajda izginila. Iz Amerike se je razširilo potrošništvo, ki se kaže v čim več darilih, voščilnicah, čim bolj okrašeni božični jelki in predvsem nakupovalni mrzlici. Značilna za december je tudi **osvetlitev** ulic in dreves. V ZDA je prišlo prižiganje luči z irskimi priseljenci, ki so božič pričakovali s svečkami na oknih. Navada je bila vsč tudi drugim Američanom, sčasoma se je razsvetljevanje ulic v decembru razširilo po vseh ZDA in od tod v Evropo. Božiček pa je postal pravi bog materializma, ki ima prestole v nakupovalnih centrih. V ZDA so po veliki recesiji leta 1929 trgovci začeli sistematično oglaševati izdelke, da bi rešili gospodarstvo. Oglaševalska panoga in trgovine so razvile idejo **veselega decembra** v čas razprodaj ...

Tradicija, da Božiček 'vstopa' v hišo skozi dimnik, izvira iz predkrščanskih časov. Primitivna bivališča so imela isto odprtino za vstop v prostor in odvod dima. V času zimskega solsticija so tako vstopali Odin, Befana... O 'uporabnosti' dimnika govori tudi legenda o sv. Miklavžu. Tri kepe zlata je revnim dekletom vrgel skozi dimnik, ker so bila okna in vrata hiše zaprta.